

IZ ZGODOVINE PORABSKIH SLOVENCEV

HENRIK FODOR, SZOMBATHELY

(PREVEDEL IZ ROKOPISA VILKO NOVAK)

O Slovencih v Porabju je prav malo pisanega. Avgust *Pavel* je opisal njihove hiše (Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev, Etnolog IV, 1931) in lov na brinovke (Néprajzi Értesítő, Budapest 1942); splošen pregled sta podala J. Maučec in V. Novak (Slovensko Porabje, Ljubljana 1946), zadnji pa je orisal etnografski značaj slovenskega Porabja (Slovenski etnograf 1, 1948). Nekaj madžarske literature pa bomo porabili v pričujočem spisu.

I. Porabski Slovenci so del prekmurskih Slovencev in živijo danes v sedmih vaseh ter v Monoštru (Szentgotthárd) v Železni županiji (Vas vármegye) na Madžarskem. Njihova zgodovina je tesno povezana s cistercijanskim samostanom v Monoštru (po njem so mu dali Slovenci ime); ta se pojavi 1185 v spisih Lucija III. kot izkrceno ozemlje *monasterium* Gotthardi, ki uživa zaradi novega samostana oprostitve od davka.¹ Leta 1215 pa pravi kralj Andrej II, da je bil samostan prej v rokah železnega župana Andreja, prvotno del Őrséga (tj. stražnega ozemlja, prim. M. Kos, K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo, ČZN 28, 1933).² Po tem spisu »so bili stražarji tako prisiljeni od Zale iti tja in vstopiti na lastno ozemlje ljudstva cerkve, ki so se tam mudili. In ko stražarji zaradi nemških groženj niso mogli več kljubovati na omenjenem ozemlju, so podložniki gradu: Pancratius, Ebergaus in Buza, duhovnik Peter Mihael, sin grofa Petra, Mihael in sicer duhovnik pri sv. Martinu, stotnik Mochol, Stephanus, Baka, Wollos, Pota z brati, Zerma, Martin, Bogdan, Nicolaus, Chopow, Thoma, Noge s stražarji...«

Med novimi upravitelji grajskega zemljišča, stražarji, so bili Madžari in Slovenci. Meje ozemlja so naslednje: »Meja te dežele se začne tam, kjer se potoček, ki se imenuje Dobra, izliva v reko Rabo, nato teče proti jugu vse do izsušenega potoka, tam je spet postavljen mejnik, nato se pne

na hrib proti vzhodu, kjer je spet postavljen mejnik, od tam teče naprej po isti Berzi, kjer je postavljenih mnogo mejnikov, in se umakne do izvira Zalaoga, in tam je spet postavljen mejnik...«

Odslej moremo zgodovino prebivavcev slovenskega porabskega ozemlja strnjeno sledovati.

Leta 1270 ugotovi kralj Štefan V. dolžnosti stražarjev, ki žive v vasi Monurosd, danes Órimagyarosd.³ Med stražarji je mnogo madžarskih in slovenskih imen, ker je dobilo ozemlje, označeni obmejni del, z obrambnimi dolžnostmi za svoje naseljence posebne pravice ne glede na etnični značaj ljudstva. Več prepisov te listine ima isto vsebino. Dolžnosti stražarjev takole označuje: »življenjski pogoji in dolžnosti stražarjev iz Monurosa, ki spadajo h gradu.« (Castrum je grad v Rákosu.) »Prav tako smo določili — pravi kralj — naj bo s posestev vsakega plemiča z mejnega področja pri Rydigwe (Radgona) po deset pešcev stalno tam v bližini, da bi bili pripravljeni ozemlje od meja grofije Zale pa do kraja, ki se imenuje Lug, braniti in stražiti, tako kot so bili že doslej navajeni.«⁴

Seznam stražarjev v 18 vaseh Őrséga dokazuje, da jih je 1270 vsaj četrtina bilo slovenskih, npr. Lanó, Bartha, Thamaskó, Bekes, Paskontza, Liska, Tot, Gergos, Bata, Baraska, Sohar, Bitá, Bedok, Sobor, Baxa, Jance, Asok, Krisa, Bajan, Sania, Janosko, Borgian itd. Ostala imena so enaka imenom sekeljskih družin in so to bili gotovo priseljenci. Őrség obstoji iz dveh delov. Gornji Őrség (madž. Felsőőréség) je na današnjem Gradiščanskem v Avstriji, kraji Felsőőr, Alsóőr, Órisziget in okolica obstoje iz teh naselitev, to so še danes madžarske vasi.⁵

Na področju 18 vasi, priključenih Alsóór-ségu (Spodnjemu Őrségu), je bila prej vrsta stražnih naselij večjega obsega. Na to kaže ime Vasverőszék, pa tudi srednjeveška

imena madžarskih družin na Hodošu, v Šalovcih in Čekéčki vasi. Vendar je dejstvo, da je vrsta vasi z imeni Wart, Weride, Örség in Straža nastala zaradi mejno-obrambniških vzrokov na ozemlju z mešanim prebivavstvom.

Imena vasi Alsóörséga v Železni županiji so vsa slovenskega izvora. Tako kaže Bajánháza na besedo bojniki, Rákos — iz rak, Hodoš — hodošče, prehodni del vasi, Župank je županova vas, Kapornok — Koprivnik, Krč — vas na krčevini, ime reke Krka kaže na krhka, rušča se, mehka tla. Kotormány je verjetno iz kotar (= okraj) in manj, torej manjši okraj stražarjev; Lug — log, Zatvar — zatvor, mejo zapirajoča zapreka; Szatta iz Zataj — skrit kraj, skrivališče; Szomoróc — slov. Somorovci pomeni tudi obmejno zapreko, Krščati — vas stražarjev. Visik hrani ime višine, vrh hriba. V listini iz leta 1213 so omenjene slovenske vasi monoštrskega gospostva: Sinik verjetno iz Selnik, Ritkarovci morda naselje v ločju, trstju; Sakalóvci (< Sokolovci) — vas sokolarjev — lovcev.

Vasi stražarjev so se nedvomno vrstile ob Rabi, saj predstavlja črta Lug—Szentgotthárd — Krka le severno mejo; Órtilos, Óriszentgyörgyvölgye, ozemlje južnega Örséga v Železni županiji je moralo varovati oba roba Rabe. Madžarsko osvajanje je sproti ustanovljalo tudi stražne vasi.

V vzhodni polovici obeh bregov Rabe moremo spoznati tudi iz vasi na hribu Kemesalja — Kamensko pohorje — Steinboden vrsto nekdanjih slovenskih naselij. Ta hranijo v svojih imenih naselja porabskih Slovencev iz starejših časov. Karakó — kara je grajska vas, kjer so izdelovali vozove. Cinka patak pomeni lastovko; Kodovize — Koudel kaže na močila za namakanje lanu in konoplje; Pirit < Previt na slaba tla, Vátka na mrežo, Vinar < Vymenar na carinski kraj, Baba žensko vas, Pápoc < Popovec na vas s cerkvijo, Pinkóc < pivecko na hmelj; Csöngö < Csenigati < Čenihati ogleduški kraj; Vönöck < Veneček na pušto; Tokores < Tokarec na oselnik, Duka morda iz duh — kraj s cerkvijo; Šitke — na mrežo, ograjo; Miske < Myška mišjo vas; Gérce < Krce iz krčice; Beje < Bejec < Bojec vojaško, oboroženo vas. Na novo prišli naseljenci imajo kraj Soltony — po madžarskem vojvodi Soltu. Nyögér pa pomeni v kumanščini kneza.⁸

Tu naj spomnimo še na to, da je še v Laziusovi dobi bilo v rabi slovensko ime za Szombathely — Savario. Nemškemu Stein am Anger namreč docela ustreza v Schön-

visnerjevem delu navedeno slovensko ime: Kamenorobu (Kamen na robu).⁷

II. Iz srednjeveške zgodovine madžarskih gospostev moremo vzpostaviti razvoj, življenje in borbe porabskih Slovencev. Elek Kalász je orisal njihove gospodarske razmere v delu: Posestne razmere monoštrske opatiije in cistercijansko gospodarstvo v srednjem veku (Budapest 1952), ki je zasnovano na listinah somboteljskega, nekoč vasvárskega kapitlja. Kalász meni, da so porabske slovenske vasi vse kolonizirane, toda tega ne dokaže. O prebivavstvu imamo zanesljivo podobo iz l. 1350, ko se je prebivavstvo monoštrskega gospostva uprlo cistercijancem. Vasi Rákos, Szakonyfalu (slovenski Sakalovci), Istvánfalu (slovenski Števanovci), Kalindicsfalu in Zsidófalu so kraljici zatožile monoštrskega opata Petra, da je v sporu uporabil proti njim oboroženo silo: poslal je proti njim güssinškega grajskega poveljnika Henrika Unglecha. V času tega spora za povišanje davka je opat od vzel prebivavstvu vasi 112 konj in volov, 132 manjših živali, pobiral je vojni davek, 4 ljudje so bili ranjeni in odpeljal je dva ujetnika. Pravi vzrok spora je bil v tem, da je opat zaradi krepitve denarnega gospodarstva povišal — po svojih pravicah — davke.⁸

Gospodarski upor je bil močan, po Kalászu »je iz njega videti, da je pri podložnikih opatijskega gospostva manjkalo nekaj najbolj bistvenega: to, kar navaja v sklepih tudi sodba glede bodočnosti: stalna zvestoba opatu in samostanu, podložniška služba«.

Leta 1593 nastopa samostan kot abbacia monasterii BMV de Sentgothardiensi, iz 1477 je podatek, da je postal gospodar gospostva Ulrich Presnitzer in je le-to prišlo v avstrijske roke. Šelé kralj Matjaž je vrnil posestvo in z njim slovenske vasi cistercijancem.⁹

III. Dobe turških bojev in bojev kruzov še ni mogoče natančno orisati na podlagi listinskega gradiva, ker je bil arhiv Batthyányev v Körmendü v zadnji vojski močno poškodovan, listine monoštrske opatiije pa ne segajo nazaj od dobe Marije Terezije. Pač pa je mnogo listin opatiije v Heiligenkreutzu iz dobe po dualizmu. Zato se nam zdi primernejše, da namesto skupnih podatkov v obračunih gospostev obdelamo delno razne sezname iz drž. arhiva v Szombathelyu in da podamo na podlagi poznejših šematizmov statistično podobo teh vasi.

Z imenom Processus ali Districtus Tóth-ságiensis so označevali okraj, ki je obsegal

Őrség in slovensko ozemlje v Železni županiji. Podatki iz l. 1720 vsebujejo imena teh vasi. V razboru arhivalnega gradiva upoštevamo tudi že pomadžarjene vasi, ki imajo prebivavstvo s slovenskimi priimki. Pri podatkih o vaseh smo segli, kjer je bilo mogoče, do srednjega veka.

1. Szentgotthárd — Monošter

»Dicalis conscriptio« (davčni popis) za Szentgotthárd v letih 1814—1823 navaja naslednja Nomina contribuentium:

Filipus Laki, Emericus Pauer, Michael Böröcz, Joannes Koller, Andreas Várollai, Josephus Fischer chyrurgus, Godofredus Barsch turifer, Michael Wolff, Ivan Hohler, Joseph Peczler chyrurgus, Carol Kreinitz, Anton Hedl, Anton Dogos, Jacob Krim, Jos. Taucher textor, Jos. Hodelinger vitrarius, Matthias Klüber senex, Frau Genux, Jos. Schmiedt sutor, Joannes Hajmási cothurnarius, Jos. Schwab cothurn., Joannes Hertzog, Jos. Schwab cothurn. senex, Jos. Jelenstics, Adam Marger, Stefanus Faber, Josephus Vels pictor, Nicolaus Gulich cothurn., Anton Stranek ferrarius, Frau Lukács, Michael Stranek, Michael Pumer, Stefan Taics, Jacob Meitz, Várallai chyrurgus, Andreas Taucher, Josef Péber pictor, Joannes Aitzenhoffer sartor, Michael Braun, Frau Krancz molin., Leonard Klauzer vitrarius, Bart. Moser, Georg Herczog faber, Frau Schmiedt, Johann Kren, Johann Amazin mercator, Carol Tink, Franz Szakasits, Jos. Schuller architector, Johann Ring educill.

Dodatni list Popravki izkazuje isto, tedaj dela 60 kolonov (podložnikov) v Monoštru.

Popis l. 1835 izkazuje na področju prebivavstva že spremembe, naselile so se nove družine, vse več Slovencev se je naselilo kot kočarjev, tako Dagics, Sorics, Türk, István Kuntár starejši, Fenics in mlinar Fenusz. Med možnostmi zaposlitve je služba hajduka (valpta) taka, h kateri ni treba dati podložniškega sveta. Iz tega moremo sklepati na to, da se jih je manj priženilo in da jih je več vsrkala usoda služabnikov gospostva.

2. Dolnji Senik (Alsószölnök)

Med slovenskimi vasi v Porabju je samo v tej vasi živelo nekaj nemških družin. Del vasi je bil posest Batthyányev, ki so privedli nemške družine. Vas se je razvila 1387 iz Zelnuk inferiorja. Cistercijanski

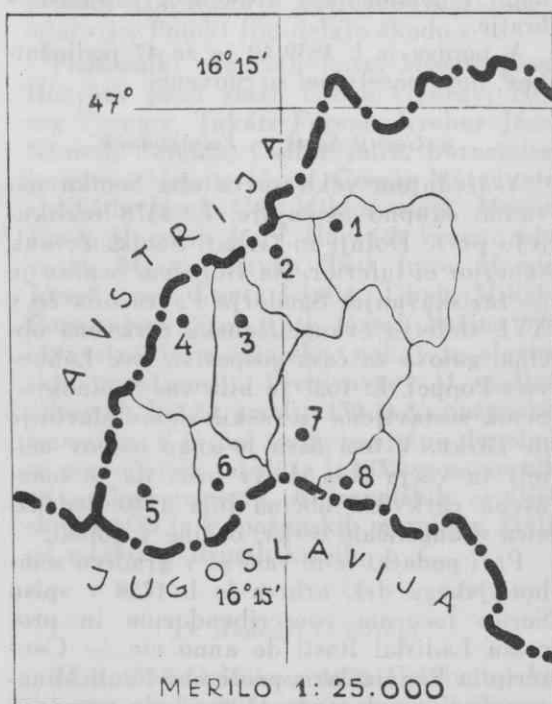
red je dal tu v gozdnem delu nekaterim podložnikom zemljišča. Tudi popis kaže na to: podložnik Blasius Gyicsek je dobil v okviru »tujcev na popisanem zemljišču« posestvo. Po podatkih iz l. 1828 je posest Alsó Szölnök od nekdanj naseljena, pripadajoča h gospostvu Dobra po dednem pravu in dejansko, last ekscel. Sigismunda Batthyányja. Njegovi podložniki so: Joannes Kovács, Michael Morak, Wölg. Kovács, Stephanus Vrabel, Andreas Kakar, Joannes Kovács, Georgius Kovács, Michael Gozthon, Georgius Dervarics, Michael Morocz, Franciscus Svendor, Stephanus Kofes, Andreas Finder, Franciscus Lancsar, Georgius Perosa, Blasius Kovács, Wolfgang Griedl, Wölg. Novak, Blasius Barbarics, Georgius Petrovicz figulus, Michael Balics, Andreas Githhof, Stephanus Baizek, Andreas Kovács, Joannes Gubics.

3. Beneháza

Vas je izginila, 1413 in 1472 je bila v okolici Rákosa in Pankasza v Őrségu.

4. Dobra

L. 1352 jo je monoštrska opatija vrnila kralju; tu je osrednji grad, odtelej ima poseben zgodovinski razvoj. Gospostvo Dobra



Legenda: 1. Monošter (Szentgotthárd); 2. Slovenska ves (Rábatótfalu); 3. Sakalovci (Szakonyfalu); 4. Dolnji Senik (Alsószölnök); 5. Gornji Senik (Felsőszölnök); 6. Verice (Két-völgy); 7. Stevanovci (Istvánfalva); 8. Andovci (Orfalu).

je postalo samostojna posest, eno od žarišč posestne enote prekmurskih Slovencev. L. 1587 je imela delne posesti: Alsó in Felső Kereka, Búdincz (danes Budinci v Prekmurju), Perbese (danes Vérico — Kétvölgy v Porabju), Neraduole (= Neradnovci), Sulinc (= Sulinci), Gyanuo, Burecsa (= Boreča), Martjne (= Martinje), Trekvölgye, Suprechvölgye, Szaloca, Mátyásfalva (= Matjašovci), Stojkvölgye, Ljubeháza, Békató, Mészpest, Váralla, tj. Dobra, Mohonizza, Alsó in Felső Velike, Gerencsér, Dubicsa, Alsó in Felső Strazson, Farkasfalva, Alsó in Felső Szelnök (= Dolnji in Gornji Senik), Ivánfalu.

5. Farkasfa — Farkašovci

Popis posestva Farkasfa za l. 1819 v vojaške namene in podatki iz let 1820 do 1824 navajajo naslednje prebivavce:

Emericus Sóos, Josephus Lovenyák, Josephus Sos, Joannes Sipos, Martinus Lukács, Johannes Lukács, Johannes Cser, Stephanus Bedő, Josephus Cséve, Joannes Takács, Joannes Tóka, Joannes Lakatos, Petrus Németh, Joannes Cser, jun. Joannes Cséve, Joannes Dominek, Joannes Németh, Joannes Kuntár, Paulus Höcs, Josephus Tóth, Josephus Bedő, Josephus Cser, Petrus Zovetz, Josephus Balogh, Bali. Bilo je 34 hiš, 31 podložnikov (colonus), 8 sinov, 4 bratje.

V popisu iz l. 1839-40 je že 47 podložnikov, novi naseljenci so Slovenci.

6. Gornji Senik — Felsőszelnök

V srednjem veku sprva oba Senika navadno skupno omenjajo. L. 1578 razlikujejo prvič Dolnji in Gornji Senik: Zelnuk superior et inferior. Na Gornjem Seniku je po raziskavanjih Sándorja Payra bila že v XVI. stoletju evangeličanska cerkvena občina, gotovo za časa gospostva Eve Lobkovič-Poppel. L. 1627 je bila vas Szölnök — Senik sestavljena iz vaških delov Martinje in Türke. V tem času je znan njihov učitelj in večja šola. Payr piše, da je omenjena cerkvena občina bila 1540 podružnica evangeličan. cerkv. občine v Soboti.

Prvi podatki iz te vasi so v gradivu somboteljskega drž. arhiva iz l. 1728 v spisu Series locorum conscribendorum in processu Ladislai Rosti de anno etc. — Conscriptio Regnicolaris processus Pauli Minarics Judhliu de anno 1728 takole označuje vas: Dominium Dobra, possessio Felső Szelnök. Podložniki so bili tedaj: Georgius Horváth, Georgius Solnics, Stephanus Lázár,

Stephanus Solnics, Petrus Hausek, Stephanus Lekes, Stephanus Skapér, Stephanus Kraiczar, Joannes Grebenar, Michael Grebenar, Blasius Grebenar, Mathias Pintér, Mathias Rusics, Blasius Csuk, Joannes Fincza, Joannes Hampo, Joannes Mucsucs, Andreas Serfecz, Joannes Vora, Georgius Zamedics, Blasius Gecsek, Blasius Solnics, Petrus Lázár, Andreas Török, Stephanus Kraiczar, Franciscus Türk, Joannes Solnics, Stephanus Baizék, Georgius Labrincs, Stephanus Fincza. Podložniki so vsi živeli na četrtini posestva. Popolno posestvo je bilo tedaj 66 oralov. — Gornji Senik je danes čisto slovenski.

7. Háromháza

L. 1548 je imela Háromháza, nemški Deryhöflein, povečini nemško prebivavstvo. V omenjenem delu je Kalász dognal, da je 1554 bila vsa vas last cistercijskega opata, pri katerem se je prebivavstvo pritoževalo zaradi prevelikih davščin.

Nato dolgo nimamo podatkov o kraju. L. 1828 poroča Urbarialis Conscriptio pod nr. 128 tole: župan je bil Mihály Metsits, prisežniki László Dancsets, János Dancsets, József Metsits, Mihály Koro. »Pašnikov ne najemajo, gozd je smrekov, za pašo ga ne uporabljajo. Četrletni dohodek od gostilne znaša 2 forinta. Živež si preskrbujejo s poljedelstvom in razen tega z mlačvijo. Poldrugi del ohišnice je raven, ostalo je hribovito, zemlja je s kamenjem mešana rdeča ilovica, slabo rodovitna, krmo imajo.« Podložniki: Mersics József, Mersics János, Gál Márton, Mesics Kozó Márton, Mesics János stari, Vári Ferenc, Mesics Pál, Dancsecz György, Pintér György, Gottfried Forda, Dancsecs János, Dancsecs László. Oseb 35, podložnikov 12, kočarji 3, brata 2, hčere 4, hiš 14. Dopolnilo iz l. 1832 dokazuje, da je prebivavstvo bilo hrvaško, slovensko in madžarsko. Tudi so dodali, da je »njihova glavna hrana ajda in krompir.«

8. Števanovci — Istvánfalva

Iz l. 1550 je znano ime vasi Estevanfaloa. Kalász meni romantično, da vas ni dobila svojega imena po cerkvenem patronu, marveč je »naselje ob potoku, omejuje ga gozd. Prvi člen imena je nosil eden izmed 1198 omenjenih opatijskih hlapcev«.

Natančne nove podatke prinaša Urbarialis Conscriptio iz 1828, nr. 204: »polja zaradi slabe kakovosti nihče ne obdeluje, so hribovita. Župan je Mátyás Magyarits. Pašnikov ne najemajo, smrečje jih uni-

čuje. Dohodek gostilne je 2 forinta, ozemlje je dolina-hrib, nerodovitno. Ker slame nimajo, gnojijo z listjem. Skupno obdelujejo 45 in pol požunskih mernikov orne zemlje, vsa je tretjerazredna, vojaštvo sem ne prihaja. Podložniki: Dancsecs József, Dancsecs András, Holecz Józsefa vdova, Kovács József, Pintér György, Pintér János, Domiter Ferenc vdova, Domiter Mihály, Kovács Jánosa vdova, Kovács József, Bedi János, Holecz József stari, Závecz Mihály, Szutsics Balázs, Csáfordi András stari, Huszár Mihály, Makos István, Dancsecs Jožefa starejšega vdova, Košarja Ferenc vdova, Schak István, Kazo János, Meikl János, Holecz Mátyása st. vdova, Simenek József starejši, Schak Mátyás, Schak István, Guba György st., Vajda János, Cser György, Kozo József, Simenek János, Simenek László, Koszár Miklosa vdova, Koszár Márton, Magyarits Mátyás, Bedits Mátyás, Dancsecs Mátyás st., Domján György st., Pintér Imre, Dancsecs Gáspár, Dancsecs István, Sos János, sirote Merkl. Oseb 73, podložnikov s posestvom 47, kočarjev 6, brat 1, hči 1, domov 53. Dopolnilo iz 1832 vse to potrjuje.

9. Ujbalázsfalva — Otkovci

so od 1937 združeni s Števanovci. O njih ni v šomboteljskem arhivu nikakih podatkov. Ob združitvi 1937 je vas imela 57 hiš ob potoku Hársas. Vas se omenja z imeni Bergelin, Pergelin, Pörgölin (<Pilgersdorf), Otkoufci.

10. Kalindicsfalva

L. 1550 se Kalyndichfalva pojavi samo enkrat, ko so podložniki prijavili opata. Tedaj nastopa tudi njihov župan Jakob Bagyok. Kje je ležala ta vas, ne vemo, ker jo pa omenjajo skupaj z vasmi Rákos, Sakalovci, Zsidofölde in Števanovci, je morala biti z ostalimi opatijskimi vasmi nekje v tej okolici, meni pravilno Kalász.

11. Kethely — Trošče

To je bila kočarska vas monoštrske opatiije, po spisku podložnikov iz 1828 je bil župan Ferenc Lukáts, pašnika niso najemali, žanjejo v drugih vaseh. Zaradi revščine se nastanijo vojaki v vasi letno le za en dan. Njihove premoženjske razmere slika županijski popisovalni sodnik József Eorssy v temnih barvah.

Njeni podložniki so bili: Cséve József, Cséve Ignátz, Robits Mátyás, Cser Imre st.,

Németh József, Dancsecs János, Monek József, Kozó Márton, Kozó István, Monek Márton, st. Németh Márton, Mikos József, Kuntár János, Cséve István, Márton Ferencz, Lukáts Ferenc, Cságor Pál, Mémeth Imre, Csuba Istvan, Mesits Ferentz, Toth Ferentz, András János, Németh Ferenc vdova, Mákos Imre, Fexlerhofer János, Messits Antal, Kraitzár József, Vari József st., Márton László, Szekeres György, Schreiner József, Pavolits József, Czédli Jakab, Lang Ferentz, Hots József, Pucher János, Klement Márton, Dancsecs István, Háklár József, Vari József, ml. Németh Márton. Prebivavstvo je bilo delno madžarsko, nemško, delno slovensko in hrvaško. Oseb 79, podložnikov s posestvom 51, kočarjev 11, domov 42. Po izpopolnitvi l. 1832 je bilo 17 in pol sesij (sessio), ena sessio je 18 oralov orne zemlje in 6 oralov travnikov, skupno 288 oralov. Bili so dolžni, vzdrževati vojaštvo 1 mesec.

12. Kis Falud

Bila je del monoštrskega gospostva, župan je bil 1828 po urbarialnem popisu Márton Németh. »Pašnika ne najemajo, imajo 16 mer borovega gozda, ki ga uporabljajo za pašnik. Četrletni dohodek urbarialne krčme znaša 1 forint 12 krajcarjev, živež si pridobivajo razen s poljedelstvom tudi z mlačvijo. Potoki jim delajo škodo.«

Podložniki so: Tóth Imre, Missits József, Horváth József stari, Cséve György, Herzeg Ferentz, Takáts Ferenc, Kraber József, Németh Ferentz, Csafor Imre, Bornemisza Imrejeva, Messits József, Goszán Mátyás stari, Tóth József, Gál Miklós stari, Messics János, Horváth József, Horváth Ferenc zdaj vojak, Messics István, Tóth Imre, Messics József stari, Kantz László, Tibola Mihály, Bornemisza Péter, Tóth József. Večina prebivavstva je madžarska, nekaj je slovenskih priseljencev. Prebivavcev 41, podložnikov 16, hiš 24, zemlje 159 in $\frac{3}{4}$ požunskih mernikov; 8 in pol sesije imajo po dopolnilni gospodarski tabeli iz l. 1852, posamezniki 18 oralov posestva, 6 travniških zemljišč skupno 159 in $\frac{3}{4}$ požunskih mernikov. Živijo od mlačve v drugih krajih.

15. Andovci — Orfalu

Leta 1538 Orffalow, 1620 Urfalu — Andowczy pri farkašovskem potoku. Pri vasi je ribnik, imenovan Črno jezero. K monoštrski opatiji je prvotno pripadalo 25 vasi, 1730 se vas imenuje v spisih v Heiligen-

kreutzu Androvcí. Leta 1828 je zapisano v *Urbarialis Conscriptio*, nro 392: *Urbarialna* vas, župan je *Bedits István*. Živino pasejo v borovih gozdovih gospostva. Vas nima gozda, dohodek gostilne je 1 forint 12 krajcarjev. Ker jim poljedelstvo ne prinaša blagoslova, si služijo živež z mlačvijo in žetvijo (drugod). Ozemlje je hribovito, zemlja nerodovitna, niti pšenice, rži, ječmena ne rodi. Samo rž v močvirnem svetu in oves. Pomagajo si s krompirjem in ajdo. Sejmišče imajo v *Monoštru* eno postajo oddaljeno, v *Körmendu* pa tri postaje. Navadno uporabljajo le polovico svoje zemlje, toda tudi 50 let ne uporabljajo slabih njiv in požene na njih borovje. Zato ostane polovica zemlje v prelogu, izkoriščajo 160 požunskih mer orne zemlje, ki ji ne morejo oceniti najemnine, zato je tretjerazredna, to je nerodovitna.

Imena podložnikov: *Zitek László*, *Pintér Jánosa* vdova, *Holetz Jánosa* vdova, *Messics Jánosa* vdova, *Dancsecs Györgya* vdova, *Messics Ferenc* stari, *Messics József*, *Pintér György*, *Bedits József*, *Németh Imre*, *Korba János*, *Talabér József* stari, *Kovács József*, *Németh Mihály*, *Schapp Miklós*, *Pintér Györgya* star. vdova, *Dancsecs János*, *Cser Ferenc* stari, *Dantsecs István*, *Dantsecs Péter* stari, *Jabor Péter*, *Németh Pál* vojak, *Korba Pál*, *Magyarits Mihály* stari, *Kovatsics Mihály* stari, *Dancsecs Mihály*, *Messics Mihály* vdova. Oseb 57, podložnikov 22, hiš 28, požunskih mernikov 277 in pol.

14. *Verice — Permise*

Leta 1548 se imenuje vas *Prybysthor*, pozneje *Kisperbise*, *Perbyske*, slovenski *Vérice*. Daleč naokrog poznajo tu izdelovane pisane slovenske papirnate šopke, imenovane *kurica*.

Prebivavstvo je bilo revno. Na začetku minulega stoletja, po *Urb. Conscr. 1828*, nro 435, je bil župan *István Dancsecs*, »pašnikov niso imeli, marveč so pasli živino v borovih gozdih gospostva, posebnih gozdov niso imeli, zato so dobivali drva z dovoljenjem gospostva, ker živijo povečini v hribih in so siromašni, četrt leta ne uporabljajo gostilne. Oranje in sejanje bi jim dalo malo živeža, zato hodijo žet in mlatiti in si služijo kruh v daljnih krajih. Ozemlje je hribovito, tla slaba. Pšenica in ječmen ne rodita, zato pridelujejo le rž in oves ter životarijo ob krompirju in ajdi. Vas nima ne travnika, ne najete zemlje, ne gozda. Deževnica s hribov trga orno zemljo in

namaka senožeti. Vojaštvo sem ne prihaja. Nimajo nikakih skupnih dohodkov, županijski hišni davek za vzdrževanje uradništva plačujejo posamezno«. Podložniki: *Moháb Jakoba* vdova, *Messics Józsefa* vdova, *Merkli János*, *Gáspár Jutka*, *Messics Mátyás*, *Gránicz József* stari, *Kovács János*, *Korovecz György* stari, *Bedöcs László*, *Libricz István* stari, *Vindics János*, *Granitz Mátyás*, *Gáspár Istvána* vdova, *Gáspár Jakab* stari, *Messics József* stari, *Doncsecs István*, *Gránitz János*. Tu živi 19 družin, podložnikov 17, skupno 23 glav, kočarja 2, domov 19, požunskih mernikov 109 in pol.

V dopolnilu iz leta 1832 je 24 glav, podložnikov 14, hiš 19.

15. *Ritkarovci — Ritkaháza*

Danes se imenuje vas v madžarščini skupno z *Véricami* (gl. pod 14) *Kétyölgý* (= Dve dolini).

Podatke o vasi iz leta 1828 (*Urb. etc. nro 462*) je preveril nadzorni zaupnik *nagykálói Kállay Károly*, okrožni sabolški sodnik, z njim je delal okrožni sodnik *Železne županije Pollatschek Pál*. Pri popisovanju je pomagal tudi vaški župan *János Treiber*. »Velika revščina je, dobička nimajo prav nika kega,« vzklika popisovavec. Voda s hribov povzroča mnogo škode, vznikla ne dajejo. Oseb v vasi je 37, podložnikov 16, kočar 1, brata 2, hčera 7, domov 17. Vaško ozemlje je obsežno 54 in $\frac{1}{10}$ požunske mere. Podložniki: *Treiber János*, *Kerécz Balázsa* vdova, *Zankótz János*, *Steyer Mátyás* stari, *Hey Györgya* vdova, *Zankótz Mátyása* vdova, *Korpits János*, *Treibar György*, *Korosecz József* stari, *Rusitz János*, *Gosler Mátyás* stari, *Doncsecs Mátyás*, *Horváth István*, *Borovnyák János*, *Gecsek József*, *Korosecz Mihály*.

V dopolnilu iz leta 1832 stoji: »slab gozd je na izpranem zemljišču tako pognal, da večjega dela svojih zemljišč ne bodo mogli 20 in več let uporabljati, dokler borovje na njem ne zraste, ki ga bodo posekali in zažgali na zemlji, toda ta način gnojenja prinaša le dva in kvečjemu 3 forinte letno in polje postane nato spet nerodovitno. Iz tega vzroka pustijo del svoje zemlje ležati v prelogu in računajo na 1 oral le 1 in $\frac{2}{4}$ požunskega mernika; po tem pravičnem odbitku jim ostane koristne zemlje 54 in $\frac{3}{16}$ požunskega mernika. Imajo za en požun. mernik vinograda s petimi kopači. Prebivavci hodijo zaradi zaslužka v oddaljene pokrajine. Gostilne ne uporabljajo. Vojaštvo se nastanjuje.«

16. *Sakalóvci — Szakonyfalu*

Leta 1350 se imenuje vas Zakonfolua, 1552 Zakulfolua, nato Eckerstorff. »Zahodno od Monoštra med Tóth falva (= Slovenska ves) in Alsoszölnök (= Dolnji Senik) ob potoku, ki teče v Rabo.« Ti podložniki so bili tudi leta 1350 med tistimi, ki so se pritožili proti opatu. Pritoževali so se, da jim je grajski poveljnik iz Dobre odgnal natenkrat 30 volov. Župan vasi je bil tedaj János.

Po dolgem presledku so podatki iz leta 1828 (Urb. Conscr. nro 489) tile: župan je Gabits Mátyás. Pašnika ne vzdržujejo, nimajo v najemu. Uporabljajo za pašo skupni vaški borov gozd, ki meri kakih 60 požunskih mernikov, iz katerega dobivajo le drva za kurivo, ne pa lesa za gradnje. Gostilna prinaša 2 forinta. Ker je poljsko gospodarstvo neznatno, si služijo živež z žetvijo in mlačvijo. Polja so jim v hribih in dolinah, zemlja je ilovnatá, mešana s kamnom, slabo rodovitna. Zemlja potrebuje vsako leto gnoj. Orjejo z govejo živino, na sejem hodijo v Körmend na 3 in pol postaje, kjer kupujejo žito. Prebivavstvo prepušča polovico orne zemlje v ledino. Zasejejo navadno 150 mernikov zemlje. Oseb je 91, podložnikov 30, kočarjev 16, domov 47, požunskih mernikov 270.

Podložniki: Vajda György stari, Koszár János, Zemedits György, isti mlajši, Horváth György, Düh János stari, Talabér Mihál stari, Orovetz Pál, Bartakovits György, Csáfordi András stari, Makos György ml., Brabli János st., Simenek József, Peutz József, Krebits Mihálya vdova, Mákos György, Serbecz Janos, Schrein György, Merkli Mátyásné, Gabits Mátyás, Orovetz István, Pintér József, Krajczár András st., Kondor János, Merkl András st., Talabér József, Talabér Balázs st., Malycsán Balyás st., Kovács György, Majcsan András, Fülöp József, Novák Mátyás st., Talabér Mátyás, Merkl József st., Zamedits András, Holetz József, Kraba János, Kovács János.

17. *Talapatka*

Danes čisto madžarska vas, pred poldrugim stoletjem pa je bilo prebivavstvo trojezično: slovensko, nemško in madžarski naseljenci. Po urbarialnem popisu iz 1828, nro 577 je bil župan v vasi Ferenc Porhás. Vas »si je pridobivala živež z mlačvijo in žetvijo. Polovica zemljišča je ravna, slabo plodna rdeča peščena iloviča. Sejejo ozimino, spomladansko čakajo vse leto. Gostilna donaša koristi, vojaki ne prihajajo,

postaja jim je Körmend 2. Raba in potok Börgölin povzročata škodo s poplavami.«

Podložniki: Tóth János, Takáts István st., Krajczár Ignác, Kotzán Pál, Czotter Pál, Kontz Márton, Kintz Márton, Gotzán Márton, Dancsecs József, Tóth Pál st., Róka Márton, Puskás Ferenc st., Messits Imre, Messics János, Czotter Imre, Lukáts János, Horváth József, Gotzán József, Vári Márton, Krajczár Márton, Mersics Pál, Mersics Márton. Oseb 47, podložnikov 15, kočarjev 8, hiš 23, požunskih mernikov 159, kamestralni davek 119,15 forintov.

18. *Slovenska ves — Tótfalu*

»Kamor so se Slovenci že v Arpadovi dobi mogli raztegniti« — piše o tej vasi germanist Elemér Schwartz. Tótfalu, villa Sclavorum, nastopa v madžarskih spisih 1221, pod imenom Tothfalu 1297 v gradivu körmendskega arhiva, 1550 Tóth falua, 1548 pa Tothfalva — Windischdorf. Leta 1350 je župan podložnik Volkant, v spisih pa nastopa podložnik Lukács. Te dve osebi sta znani iz pravde. Novi popisi opatijskega gospostva so v Heiligenkreutzu, zato moremo navesti le županijsko arhivalno gradivo.

Leta 1828 (Ur. Conscr. nro 583) je Totthfalva del dominiuma Stgotthardi. O stanju je poročal župan Sümenek András in županijski poverjeniki so to zapisali takole: »Pašnika ne najemajo, niti ne dajejo v najem. 12 mernikov obsežen borov gozd, ki je komaj uporaben za kurjavo, izrabljajo tudi za pašo. Četrtna gostilna jim donša srednji dobiček. Sosedna vas je Nagyfalva (slov. Moudinci, nem. Mogersdorf v Avstriji). Raba in Sokolovski potok poplavljata. Vojaštvo se nastanjuje.«

Podložniki: Pablits Andrása vdova, Németh József, Forgyán Balázs, Drávecz István, Gránitz Mihály, Csuk Balása vdova, Buti András, Dancsecs Balyás st., Domján József, Korpits János, Sümenek Imre, Cserenko Imre, Talabér György, Bedöcs József, Simenek István, Bartakovits János, Andella Mihály st., Andella András st., Simenek Mátyás st., Pencz József, Horovecz Marinka, Bartakovits István, Cser István, Dancsecs János, Korpits György, Lang Anna, Récze Györgya vdova, Pablits György, Horváth Mátyás st., Jécsek János, Jekl András, Pafkits Istvána vdova, Andrella János, Prehorecz Balyás. Oseb 92, podložnikov 33, kočarjev 11, domov 44, zasejanega ozemlja 300 požunskih mernikov. Po izpopolnitvi leta 1832 je 15 sesij in 20 katastr-

skih oralov in 6 oralov travnika — skupno 600 požunskih mernikov zemlje, od tega pridelajo 300 požunskih mernikov. Hodijo žet, vojaki se tudi tu nastanjujejo. Mejni hrib je Kozó. Po Vakarcu so leta 1881 bili tu slovenski učitelji Žampar Ferenc (gl. o njem A. Pavel, Etnolog IV, 127), Korpič Jurij in Franc Cvörnjek. »Redni pouk in pomadžarjevanje« se je po njem pričelo leta 1910 z delovanjem učiteljev Ane Pavlič in Jožefa Kovača.

19. Szombatfa

To je majhno naselje poleg Magyarorszombatfa. Slovenci so lončarji, npr. Cuk, Bicsak. Po Vakarcu je vas nastala po pripovedovanju starih iz združitve slovenske Sobotice in madžarske vasi Szombatfa, med katerima je bil meja nekoč današnji potok.

20. Zsida

Slovenci jo imenujejo Židova (ves). Srednjeveška Zsida, Zsidofalu je omenjena v »dicalis conscriptio«, v urbarialnem popisu je ni. Podatki iz leta 1818 nudijo le imena podložnikov: Josephus Monek, Joannes Vari, Josephus Herczeg, Joannes Monek jun., Ladislaus Vari, Josephus Kar, Imre Rencz, Josephus Kober, Josephus Monek II., Josephus Földes, Franciscus Donsecs, Emericus Vari, Josephus Gyurics, Josephus Tóth, Stephanus Mikos, Ladislaus Vari. Domov je bilo 15. — V letih 1839—40 najdemo imena: Monek Josef, Herceg Imre, Monek László, Vari Mártona vdova, Vari Marton ml., Benz Imre, Lex Imre, Monek Imre, Gyurits Imre, Mesits Imre, Földes Jozsef, Dantsets Imre, Varo Mártona vdova, Gyurits Mihály, Koll Mátyás, Mikos Ferenc, Mikáts Ferenc, Monek Imre III, Neuhertz János, Guzsela János, Bajner János, Hambaum Anna, Kluiber János, Piber Ferenc, Huber Péter, Fenusz Ferentz, Wagner Károly, Trainer Ferenc, Türk Károly, Gelenits József, Nagel András, Scherzl József, Gelenits József, Talabér János, Császár Józsefa vdova, Sturicz Ferencz, Aszl Mátyás, Schwab Józsefa vdova, Kuntár István. Kot vidimo, je v dvanajstih letih novi cistercijski gospodarski upravitelj napolnil vas z nemškimi naseljenci, tako da se je njen narodnostni in jezikovni sestav docela spremenil.

IV. Še nekaj statističnih podatkov iz novejšje dobe. Konec XIX. stoletja so izdali Sziklay-Borovszkyjevo monografijo madžarskih županij, kjer najdemo v zvezku

Vasvármegye (Železna županija), str. 15 sl. za slovenske vasi naslednje številke: Slovenska ves 127 Slovencev (gotovo napaka!), Dolnji Senik 726, Sakalovci 630, Števanovci 456, Ritkarovci 216, Andovci 289, Gornji Senik 1283.

Po »Vas megye címára« (Adresar Železne županije, ured. E. Szabó) za leto 1930 pa so podatki naslednji:

| | Ljudi | Slovencev |
|-------------------------|-------|-----------|
| Slovenska ves | 789 | 589 |
| Dolnji Senik | 716 | 456 |
| Sakalovci | 579 | 570 |
| Števanovci | 518 | 496 |
| Ritkarovci | 215 | 215 |
| Verice | 175 | 175 |
| Gornji Senik | 1489 | 1480 |
| Andovci | 258 | 258 |

Šematizem somboteljske škofije za 1943 ima te podatke:

| | Prebivancev |
|-------------------------|-------------|
| Dolnji Senik | 778 |
| Andovci | 259 |
| Števanovci | 778 |
| Verice | 185 |
| Slovenska ves | 819 |
| Sakalovci | 649 |
| Gornji Senik | 1608 |
| Ritkarovci | 210 |

Po štetju leta 1960 (podatki županijskega statističnega ravnateljstva) so podatki o številu prebivavstva naslednji:

| | Prebivancev |
|---------------------------------------|-------------|
| Dolnji Senik | 570 |
| Števanovci | 662 |
| Gornji Senik | 1321 |
| Ritkarovci in Verice skupaj | 516 |
| Andovci | 190 |
| Slovenska ves | 618 |
| Sakalovci | 532 |

K temu moramo prišteti II. slovenski mestni del Zside—Monoštra in od skupnega števila prebivavstva v Szentgotthárdu 5403 prišteti tretjino k Slovincem: 1470.

Cistercijsko posest je vlada 1945 razdelila med slovenske, madžarske in nemške kmete. V slovenskih vaseh so uvedli v šole tudi slovenščino kot učni jezik, poučuje pa se tudi madžarščina. Izdajajo slovenske učbenike. Na Gornjem Seniku je kulturni dom imenovan po dr. Avgustu Pavlu, ki je raziskoval življenje teh Slovencev in posredoval Madžarom slovenske kulturne vrednote. Po vaseh obstoje tudi ljudske knjižnice s slovenskimi knjigami. Za porabske Slovence se je pričela nova doba.

OPOMBE

1. Urkundenbuch des Burgenlandes. Bd. I, Graz — Köln 1955, 45. listina. — 2. Tam, 48. listina. — 3. Tam, 95. listina. — 4. Tam, 576. listina. — 5. Vasvármegye, Budapest 1898, članek Gy. Balogha, 396-397. — 6. Po Fr. Zimmermann, Die vormadjarische Besiedlung des burgenländischen Raumes. Eisenstadt 1954. — 7. Schön-

visner, Antiquitates tc. Sabariae. Razlaga imena po ustnem podatku dr. Andreja Angyala v Debrecenu. — 8. Kalász Elek, A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a cisztercita gazdálkodás a középkorban. Budapest 1952, passim. — 9. V nadaljnem uporabljamo gradivo Drž. arhiva v Szombathelyu, ki ni označeno s posebnimi številkami, da bi jih mogel navajati.

URBANIZEM IN UMETNOST V LJUBLJANI

(PREGLED OD SREDNJEGA VEKA DO DANES)

NACE SUMI

1. PODOBA SREDNJEVEŠKEGA MESTA

Po svoji zasnovi je Ljubljana značilno srednjeveško mesto, ki se je razvilo v zavetju utrjenega gradu na vzpetini, vrh tega pa je moglo izrabititi tudi Ljubljanic kot svojo naravno mejo. Samo z enim svojih treh sestavnih historičnih delov, zaradi katerih je v poznem srednjem veku dobila kar oznako treh mest pod gradom, je prestopilo reko; medtem ko se ob grajski hrib stiskata Stari trg in Mesto, je na levem bregu Ljubljanice nastal Novi trg s pomembnim pristaniščem. Ta se je naslonil s svojo zahodno stranico na ostanek emonskega obzidja. Mestno obzidje, ki so ga večkrat obnavljali, dokler ga niso končno ob koncu XVIII. stoletja kot oviro odstranili, je oklepalo vse tri mestne dele posebej, obgrajska dva pa sta bila zvezana po njem s trdnjavo na hribu. V XVI. stoletju so mestu priključili jugovzhodno sosesčino Starega trga ter jo obzidali. V tej dobi je nastala na grajski planoti nova trdnjava, ki je okrepila obrambno sposobnost tega predela.

Kakor za druga utrjena srednjeveška mesta v Evropi, je tudi za Ljubljano značilna parcelacija in zazidava po načelih razreza zemljišča na ozke parcele, ki so orientirane z ozkim delom na glavne ulice in trge; v zasnovi je vidna racionalna izraba omejenega prostora, ki ga je bilo mogoče z naslonom na naravne pogoje po najkrajši črti utrditi; končno je v oblikovanju mestne podobe značilna hierarhija stavbnih nalog.

Parcelacija je posledica življenjskega pomena glavnega ožilja ulic in trgov za vse meščane, ki so se ukvarjali s trgovino in obrtjo, z obdelovanjem zemlje pa le v drugi vrsti in na periferiji. V parcelaciji Ljubljane je ugotovljen po pravilu sistem triosnih stavb, to načelo kršijo le nekatere javne stavbe, cerkve, samostani in plemiške hiše.

V speljavi ulic in trgov so pogosto navajali dvojno oblikovalno načelo: prilagoditev obgrajskega dela hribu in reki, ki je rodila motiv »polmeseca«, pa ni v nasprotju s temeljno shemo novotrškega predela, kjer sta ista reka z reguliranim pristaniškim nabrežjem in ravna stranica emonskega zidu dala pravilnejši lik tega dela mesta. Najbolj jasno se istovetnost speljave komunikacij vidi v prečnih ulicah, ki se v vsem mestu zelo vijugasto vzpenjajo po zemljišču ter tako ustvarjajo optično zaključene prostore. Taka speljava pa ni le rezultat zahtev tedanjega prometa, marveč so jo narekovali tudi obrambni pogoji in so jo estetsko pozitivno vrednotili. Tudi ravne ulice so namreč zapirali z vrati in jih zaslanjali s pomoli.

Načelna enakopravnost srednjeveških meščanov je bila izražena tako v enakomerni parcelaciji kakor v višinskem oblikovanju hiš, ki so z visokimi slemenimi obstopile ulico ter se nizale ob njej s predahi komunskih prehodov v enakomernem ritmu. Na drugi strani so privilegirani stanovi smeli zavzeti večje parcele in vsa naslednja stoletja do konca baroka združevali po več hiš v večje enote. Samostani, situirani na obrobju mesta, so zavzemali prav tako v primeri z mestno parcelacijo izjemne dimenzije. Preko enakomernega niza meščanskih hiš so se vzpenjali koničasti zvoniki. Za vse poglede, zlasti s tivolske strani, kjer je bilo v vseh časih odločilno razgledišče na mesto, pa je kraljeval nad naselbino kot simbol oblasti in estetska krona grad, s palacijem obrnjen proti mestu.

Danes se je v nadrobnostih ohranilo v Ljubljani prav malo srednjeveških ostalin. Računati moramo z dejstvom, da so bile stavbe pretežno lesene in so jih začeli zamenjavati z zidanimi v drugi polovici XV. stoletja, res sistematično pa najbrž šele po